

بررسی و تحلیل موضوعات و مفاهیم دینی کتاب‌های شعر کودکان و نوجوانان

در بین سال‌های ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۳

مهدی محمدی^۱

استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی دانشگاه قم

ایمان مطهری‌نیا^۲

کارشناس ارشد علم اطلاعات و دانش‌شناسی

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۷/۸/۲؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۸/۳/۴)

چکیده

در ادبیات کودک و نوجوان به‌ویژه در سال‌های اخیر، موضوعات مذهبی حضور پررنگ و چشمگیری داشته و شاعران و نویسندگان، اقبال زیادی به نگارش داستان و سرودن شعر با مضامین دینی نشان داده‌اند. ادبیات کودک و نوجوان مخصوصاً به زبان شعر که جنبه تأثیرگذاری‌اش به دلیل آهنگ و قافیه آن و نیز کوتاه بودنش نسبت به داستان، متجلی‌تر است، رسانه‌ای جذاب و کم هزینه برای فرهنگ هر جامعه می‌باشد. در این راستا، محتوا و مفهوم اشعاری که برای کودکان به کار برده می‌شوند، بسیار مهم هستند. توجه به محتوا و آنچه اشعار به کودکان و نوجوانان انتقال می‌دهند، برای هر شخص بزرگسال در مقام پدر، مادر، آموزگار، مربی و... امری مهم و با اهمیت تلقی می‌شود و می‌تواند در تعلیم و تربیت کودکان نقش بسزایی داشته باشد. به همین منظور، کتاب‌های شعر کودکان و نوجوانان بین سال‌های ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۳ مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته‌است. هدف آن است که میزان استفاده شاعران از انواع موضوعات و مفاهیم دینی مشخص و همچنین کیفیت محتوای اشعار نیز بررسی شود. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که در برخی از موضوعات دینی، اشعار کمی توسط شاعران سروده شده‌است و همچنین برخی از محتوای اشعار به خوبی نتوانسته‌اند مفاهیم دینی را ارائه نمایند. لذا، یافته‌های این پژوهش می‌تواند راهگشای شاعران، در سرودن شعر در این حوزه باشد.

واژه‌های کلیدی: ادبیات دینی، کودکان و نوجوانان، اشعار دینی، مفاهیم دینی.

¹.Email: Mahdi.mohammadi203@gmail.com

(نویسنده مسئول)

².Email: Emanmotahary@yahoo.com

Study and Analysis of the Religious Issues and Concepts of the Poetry Books for Children and Adolescents among 2011-2014

Mahdi Mohammadi¹

Assistant professor of information science and knowledge management,
Qom University

Iman Motahhaari²

MA graduated of information science and knowledge management

(Received: 2018/11/19; Accepted: 2019/5/25)

Abstract:

In recent years, religious subjects have received much attention in the field of children and adolescent's literature, and poets and writers also have shown great interest in writing story and composing poetry about the religious themes. Children and adolescent's literature especially in the form of poetry, which for its song, rhyme and short duration is more impressive than the story, can be considered as an attractive and low-cost media for every society's culture. The content and the concept of the poetry used for children are so important since it can play a significant role in the children education and upbringing, so each adult person as a father, mother, teacher, and etc. should pay attention to the content and everything else which can poems convey to the children and adolescents. So for the importance of this issue, this study aims to study children and adolescent's' poetry books among 2011-2014 to find out to what extent poets use variety of religious issues and concepts and also to investigate the quality of the poetry concepts. The results of the present study show that in some religious concepts, a few poems have been written by the poets and also some of the content of the poems has not been able to provide religious concepts well. Therefore the results of this study can pave the way for the poets to write poetry in these cases.

Keywords: religious literature, children and adolescents, religious poems, religious concepts

¹. Email: Mahdi.mohammadi203@gmail.com

(Responsible Author)

². Email: Emanmotahary@yahoo.com

۱. مقدمه

دین نقش مهمی در زندگی انسان دارد. پژوهش‌های باستان‌شناسی، نشان می‌دهد که دین از ابتدای خلقت انسان و در همه جوامع بشری وجود داشته است. تصاویری که بر دیوار غارها وجود دارد و اشیایی که در حفاری‌ها به دست آمده، دلیلی بر این مدعاست (عباسپورنوغانی، ۱۳۸۶: ۷۳). رابرت هیوم در این زمینه می‌نویسد: «در قدیمی‌ترین آثار باستانی که از بشر متمدن به دست آمده، نظیر آنچه در اهرام مصر یا متون اولیه وداهای هندی به چشم می‌خورد، اعتقادات، آرزوها و اعمال دینی آشکارا وجود داشته است» (هیوم، ۱۳۶۹: ۱۷).

اعتقادات دینی در دوران کودکی پا به عرصه وجود می‌نهد. این همان بروز فطرت و دین‌گرایی در کودک است. دین فطرت سلیم کودک را اقناع می‌کند و فطرت کودک نیز با مسایل دینی آشناست؛ لذا، کودک تشنه شنیدن داستان‌ها و شعرهایی در مورد خدا، بهشت و یا کرامات اولیا و انبیاست. او دوست دارد با خدا حرف بزند و بنده خوبی برایش باشد. پس دین امری فطری و راه و روشی است که انسان‌ها بر اساس همین فطرت برای رسیدن به خدا و خداپرستی برمی‌گزینند. به کارگیری ادبیات دینی برای کودکان و نوجوانان بستری مناسب در جهت پرورش فطرت دینی آنان است. همان‌طور که کارشناسان معتقدند: «ادبیات دینی، عرصه گسترده بازتاب تجربه‌های ناب از عظمت روح انسان متعالی است و در واقع بستر انسان پروری را برای چگونه زیستن، درست اندیشیدن و به طور کلی اعتلاء مخاطب، مهیا و ممکن می‌سازد» (سهراب، ۱۳۷۲: ۵۷).

اندیشه‌های مذهبی و باورهای دینی یکی از مفاهیم زمینه‌ساز خلق اشعار بسیاری در حوزه شعر کودک و نوجوان بوده است. اگر به اثر ارزشمند شاهنامه فردوسی بزرگ نیم‌نگاهی داشته باشیم، در میان داستان‌های عامیانه شاهنامه نیز می‌توانیم سیمای ادبیات کودک را مشاهده کنیم. همچنین نقش تعلیم و تربیت و آموزش فن دبیری به فرزندان، در داستان کفشگر و بوزرجمهر به خوبی نمایان است (علی‌پور، ۱۳۷۷: ۲۶).

شاعران بزرگ دیگری نیز همانند: نظامی گنجه ای، عطار نیشابوری، خاقانی شروانی، مولوی بلخی، سعدی شیرازی و مولانا جامی نیز به کودک و آرمان های او بی توجه نبوده اند و گاه اختصاصاً به سرایش شعر برای فرزندان خود همت ورزیده اند و هریک از اینان به طریقی «کودکانه‌هایی» در شعرهای شان دارند (همان: ۲۷).

برای تحقّق کامل تربیت دینی و یا حداقل حرکت به سوی آن، لازم است همه نهادها، سازمان ها، وزارتخانه های مرتبط، خانواده ها و تمامی رسانه ها اعم از کتاب ها و مطبوعات و صدا و سیما و... هماهنگ با آموزش و پرورش در راستای یک برنامه ریزی منسجم حرکت کنند و در تحقّق تربیت دینی افراد، هیچ عاملی را هر چند کوچک نمی توان نادیده گرفت و از نظر دور داشت (اسرار، ۱۳۸۰: ۱۱). بنابراین، ضرورت پرداختن به دین در ادبیات کودک و نوجوان چه به صورت داستان، چه به صورت شعر، احساس می شود. به زعم بسیاری، شعر کودک، محملی برای تعلیم و تبلیغ و آموزش های رنگارنگ است (شعبانی، ۱۳۷۴: ۲۴).

در میان کتاب های ادبیات کودک و نوجوان، اشعار به دلیل آهنگین بودن باعث تلطیف و جهت دهی به عواطف و احساسات آنان شده و ضمن آشنا ساختن کودکان با مفاهیم و ارزش های اخلاقی و دینی، باعث بروز و ظهور ذوق و استعداد در کودکان می شود (شعبانی، ۱۳۷۴: ۲۴). با توجه به اهمیّت و جایگاه شعر کودک، مخصوصاً اشعار دینی، جای این گونه تحقیق در ایران خالی است. بر اساس پژوهشی که (محمدی، ۱۳۹۱: ۱۲۱) با عنوان تحقیق تحلیل محتوا در ادبیات کودکان و نوجوانان ایران انجام داده، نشان می دهد که تحقیقات بخش شعر در حوزه دین، در مقایسه با تحقیقات حوزه داستان اندک است. با توجه به موارد یاد شده، تحقیق در زمینه اشعار دینی و دسته بندی آنها به تفکیک موضوع، ضروری است. لذا، این پژوهش قصد دارد تا جوابگوی برخی از مشکلات در این حوزه باشد. از این رو، می کوشیم کتاب های ادبیات کودکان و نوجوانان را در حیطه شعر بین سال های ۱۳۹۰ تا ۱۳۹۳ مورد پژوهش قرار داده و نشان دهیم که وضعیت موجود در حوزه

اشعار دینی کودکان و نوجوانان چگونه است؟ برای پاسخ بدین مهم، سؤال‌های زیر در نظر گرفته شده‌است:

۱. چه میزان از اشعار سروده شده به بررسی مفهوم خداوند پرداخته‌است؟
۲. چه میزان از اشعار سروده شده به بررسی پیامبران و معجزات آن‌ها اختصاص دارد؟
۳. چه میزان از اشعار سروده شده به بررسی فضایل و کرامات ائمه (علیهم‌السلام) و منسوبین به آنان پرداخته‌است؟
۴. چه میزان از اشعار سروده شده به بررسی مفاهیم اخلاقی دلالت دارد؟
۵. چه میزان از اشعار سروده شده مختص وقایع خاص هستند؟
۶. چه میزان از اشعار سروده شده به بررسی اصول و فروع دین اختصاص یافته‌است؟

۲. پیشینه پژوهش

اگر چه در زمینه‌هایی چون مفاهیم دینی در داستان‌ها، پژوهش‌های بسیاری صورت گرفته، اما جای خالی پرداختن به بررسی موضوعات و مفاهیم دینی اشعار کودکان و نوجوانان همچنان محسوس است. نظر آهاری (۱۳۷۹) در پژوهشی به بررسی موضوع شعرهای ۱۶ شاعر کودک و نوجوان ایران بین سال‌های ۱۳۶۰-۱۳۷۷ پرداخته و به این نتیجه رسیده‌است که تنوع موضوعی در شعر نوجوان بسیار کم و بیشتر اشعار بیش از آنکه به شعور نزدیک باشد. به شعر نزدیک هستند. عباسپور نوغانی در مقاله «بررسی انتقادی از اشعار دینی کودک دهه هفتاد» با بررسی ۱۰۹۹ شعر در قالب ۸۴ کتاب برای گروه‌های سنی (الف، ب، ج) دریافت که تنها ۱۹۱ شعر (۱۷/۳۷ درصد) به موضوعات دینی پرداخته‌اند. سنگری و ارشادی فر (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «درون‌مایه شعر کودک در دهه هشتاد» به این نتیجه دست یافته‌اند که مفاهیم دینی رتبه دوم موضوعات کتاب‌های شعر کودک و نوجوان را در دهه هشتاد داراست. علاوه بر این موارد، پژوهش‌هایی در زمینه جنبه‌های خاص موضوعات و مفاهیم دینی صورت گرفته؛ از جمله پژوهش خوشبخت و

شکرالله‌زاده (۱۳۹۱) در «بررسی راه‌های خداشناسی در کتاب‌های شعر کودک و نوجوان انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۷» که نویسندگان، راه‌های خداشناسی در اشعار کودکان را مورد بحث قرار داده‌اند. پرنیان زارع‌پور (۱۳۹۱) در پایان نامه کارشناسی ارشد خود به بررسی مفهوم خدا در شعر کودک و نوجوان ایران با تکیه بر آثار شاعران برجسته دوران انقلاب اسلامی پرداخته و نتایج آن پژوهش، نشان می‌دهد که کیفیت محتوای اشعار در وصف خداوند، در بسیاری از موارد، سطحی و خام، و نیازمند تغییر و تحول یا رشد است. از دیگر پژوهش‌هایی که در خصوص اشعار دینی کودکان و نوجوانان انجام شده‌است، می‌توان به پژوهش کائید و تفضلی (۱۳۹۳) اشاره کرد که اشعار کتاب‌های فارسی دوره ابتدایی را مورد بررسی قرار داده و جمع‌بندی نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که حضور آموزش مفاهیم تربیتی و اخلاقی در سال اول بسیار خوب شروع شده و هر چه به پایه‌های بالاتر می‌رسد، این آموزش کمرنگ‌تر شده‌است. یکی دیگر از پژوهش‌هایی که جنبه‌های دینی اشعار کودکان را مورد بررسی قرار داده، پژوهش رنجبر زینلی صالح‌آباد در سال (۱۳۹۳) است که تحت عنوان تفکر مذهبی در شعر کودکان گروه‌های سنی «الف» و «ب» در دهه هشتاد انجام شده که مشخص شد، بیشترین اشعار سروده شده مربوط به بُعد اعتقادی و دارای مضامین خداشناسی، نبوت و امامت هستند و کمترین اشعار در زمینه عدل الهی و معاد است. آنچه در جمع‌بندی تحقیقات این زمینه می‌توان گفت، آن است که، در حوزه اشعار دینی کودکان و نوجوانان نیز تحقیقاتی صورت گرفته‌است که بیشتر به جنبه‌های خاص مفاهیم دینی همچون: خداوند، پیامبران، امامان، اخلاق و... پرداخته‌اند، اما همچنان جای خالی پرداختن به تمامی جنبه‌های مفاهیم دینی در اشعار کودکان و نوجوانان بیش از پیش احساس می‌شود.

۳. یافته‌های پژوهش

در هنگام مطالعه کتاب‌های شعر، برای تک تک اشعار، موضوعی اختصاص داده

شده است؛ لذا، اطلاعات جمع آوری شده از مجموع ۶۷۲ شعر است. تعداد این موضوعات در ۹ رده: خداوند، صفات و نعمت‌هایش، پیامبران و معجزات ایشان، کرامات و فضایل ائمه (علیهم‌السلام) و منسوبین به آنان، اشعار مربوط به وقایع خاص، اصول دین، فروع دین، اشعار اخلاقی و سایر موضوعات دسته‌بندی شدند. هر یک از موضوعات، دارای شاخه‌های فرعی نیز هستند که در جایگاه خود بدان‌ها اشاره خواهد شد. جدول زیر توزیع فراوانی اشعار را از نظر موضوع‌های سروده شده توسط شاعران نشان می‌دهد:

جدول ۱: توزیع فراوانی اشعار از نظر موضوع

موضوع	فراوانی	درصد	درصد فراوانی تجمعی
کرامات و فضایل ائمه (علیهم‌السلام) و منسوبین به آنان	۲۷۸	۴۱/۳	۴۱/۳
وقایع خاص	۱۸۴	۲۷/۴	۶۸/۷
خداوند، صفات و نعمت‌هایش	۸۵	۱۲/۶	۸۱/۳
اشعار اخلاقی	۵۸	۸/۶	۸۹/۹
فروع دین	۳۲	۴/۸	۹۴/۷
پیامبران و معجزات ایشان	۲۰	۳	۹۷/۷
اصول دین	۸	۱/۲	۹۸/۹
سایر موضوعات (اهمیت خواندن قرآن، دین اسلام، خادم حرم امام رضا ^(ع) ، روحانیت)	۷	۱/۱	۱۰۰
جمع	۶۷۲	۱۰۰	

همان‌طور که داده‌های «جدول ۱» نشان می‌دهد، از میان ۶۷۲ عنوان شعر منتشر شده، ۲۷۸ عنوان شعر (۴۱/۳ درصد) در خصوص کرامات و فضایل ائمه (علیهم‌السلام) و منسوبین به آنان سروده شده است. اشعار مربوط به وقایع خاص با ۱۸۴ عنوان (۲۷/۴ درصد) در رتبه دوم و خداوند، صفات و نعمت‌هایش با ۸۵ عنوان (۱۲/۶ درصد) در رتبه سوم قرار گرفته‌است. اشعار اخلاقی و فروع دین هر کدام با ۵۸ (۸/۶ درصد) و ۳۲ عنوان (۴/۸ درصد) در رتبه‌های چهارم و پنجم قرار گرفته‌اند. پیامبران و فضایل ایشان با ۲۰ عنوان

(۳ درصد) رتبه ششم را به خود اختصاص داده‌اند. اصول دین و سایر موارد، کمترین آمار را شامل بوده‌است. درصد فراوانی تجمعی نشان می‌دهد که ۶۸/۷ درصد اشعار در موضوعات ائمه (علیهم السلام) و منسوبین به آنان و وقایع خاص سروده شده‌است. هر کدام از موضوعات اصلی، دارای شاخه‌های فرعی نیز هستند که «جدول ۲» پراکندگی مربوط به موضوعات اشعار را در آن حوزه نشان می‌دهد:

جدول ۲: توزیع فراوانی اشعار مربوط به خداوند

درصد فراوانی تجمعی	درصد	فراوانی	خداوند
۴۷	۴۷	۴۰	صفات خداوند
۸۱/۲	۳۴/۲	۲۹	خدا شناسی و توصیف نشانه های خداوند (آفرینش پدیده‌ها)
۹۰/۶	۹/۴	۸	عبادت خداوند
۹۵/۳	۴/۷	۴	امید به بخشش و رحمت خداوند
۹۸/۸	۳/۵	۳	یاد خداوند
۱۰۰	۱/۲	۱	بی نیازی خداوند
	۱۰۰	۸۵	جمع

همان‌طور که داده‌های «جدول ۲» نشان می‌دهد، ۴۰ عنوان شعر (۴۷ درصد) مربوط به صفات خداوند مانند: مهربان، قدرتمند، بخشنده و... است. خداشناسی و توصیف نشانه‌های خداوند (آفرینش پدیده‌ها) با ۲۹ عنوان (۳۴/۲ درصد) در جایگاه دوم قرار گرفته‌است. عبادت خداوند، امید به خداوند و یاد خداوند هر کدام با ۸، ۴ و ۳ عنوان رتبه‌های بعدی را به خود اختصاص داده‌اند. بی‌نیاز بودن خداوند با ۱ عنوان شعر در آخرین جایگاه قرار گرفته‌است. بررسی درصد فراوانی تجمعی نشان می‌دهد که ۸۱/۲ درصد از اشعار با موضوع صفات خداوند و توصیف نشانه‌های خداوند (آفرینش پدیده‌ها) سروده شده‌است. جدول زیر نشان دهنده پراکندگی موضوعات مربوط به پیامبران و فضایل ایشان است:

جدول ۳: توزیع فراوانی اشعار در موضوع پیامبران و فضایل ایشان

نام پیامبر	فراوانی	درصد فراوانی	درصد فراوانی تجمعی
حضرت محمد(ص)	۱۶	۸۰	۸۰
حضرت آدم	۲	۱۰	۹۰
حضرت نوح	۱	۵	۹۵
حضرت هود	۱	۵	۱۰۰
جمع	۲۰	۱۰۰	

همان‌طور که داده‌های «جدول ۳» نشان می‌دهد، حضرت محمد (ص) با ۱۶ عنوان (۸۰ درصد)، بیشترین اشعار را به خود اختصاص داده‌است. حضرت آدم با ۲ عنوان (۱۰ درصد)، حضرت نوح و حضرت هود هر کدام با ۱ عنوان در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند. در خصوص بررسی فضایل و کرامات ائمه و منسوبین به آنها، داده‌های جدول زیر تدارک دیده شده است.

جدول ۴: توزیع فراوانی اشعار در موضوع امامان و معصومان، فضایل و کرامات آنان

نام امام	فراوانی	درصد	درصد فراوانی تجمعی
امام مهدی (عج)	۱۳۶	۴۸/۹	۴۸/۹
امام علی (ع)	۲۹	۱۰/۴	۵۹/۳
امام رضا (ع)	۲۱	۷/۵	۶۶/۸
امام حسین (ع)	۱۱	۴	۷۰/۸
حضرت فاطمه (س)	۱۰	۳/۷	۷۴/۵
امام محمد باقر (ع)	۷	۲/۵	۷۷
امام حسن عسکری (ع)	۷	۲/۵	۷۹/۵
امام موسی کاظم (ع)	۶	۲/۱	۸۱/۶
حضرت زینب (س)	۶	۲/۱	۸۳/۷
امام حسن مجتبی (ع)	۵	۱/۸	۸۵/۵
امام جعفر صادق (ع)	۵	۱/۸	۸۷/۳
امام محمد تقی (ع)	۵	۱/۸	۸۹/۱

نام امام	فراوانی	درصد	درصد فراوانی تجمعی
امام علی النقی (ع)	۵	۱/۸	۹۰/۹
امام زین العابدین (ع)	۴	۱/۶	۹۲/۵
حضرت ابوالفضل العباس	۴	۱/۴	۹۳/۹
حضرت علی اصغر	۴	۱/۴	۹۵/۳
حضرت رقیه	۴	۱/۴	۹۶/۷
حضرت معصومه	۴	۱/۴	۹۸/۱
چهارده معصوم (ع)	۲	۰/۷	۹۸/۸
حضرت علی اکبر	۱	۰/۴	۹۹/۲
حضرت قاسم	۱	۰/۴	۹۹/۶
نرجس خاتون (مادر امام زمان (عج))	۱	۰/۴	۱۰۰
جمع	۲۷۸	۱۰۰	

برابر داده‌های «جدول ۴»، از مجموع ۶۷۲ شعر منتشر شده در حوزه ادبیات دینی کودکان و نوجوانان، ۲۷۸ عنوان شعر (۴۱/۳ درصد)، متعلق به ائمه (علیهم السلام) و منسوبین به آنان است. از این تعداد، امام مهدی (عج) با ۱۳۶ عنوان (۴۸/۹ درصد)، بیشترین اشعار را به خود اختصاص داده است. امام علی (ع) با ۲۹ عنوان (۱۰/۴ درصد) در رتبه دوم، امام رضا (ع) با ۲۱ عنوان (۷/۵ درصد) در رتبه سوم، امام حسین (ع) با ۱۱ عنوان (۴ درصد) در رتبه چهارم، حضرت فاطمه (س) با ۱۰ عنوان (۳/۷ درصد) در رتبه پنجم، امام محمد باقر (ع) و امام حسن عسکری (ع) هر کدام با ۷ عنوان شعر (۲/۵ درصد) در رتبه ششم قرار گرفته‌اند. امام موسی کاظم (ع) و حضرت زینب (س) هر کدام با ۶ عنوان، (۲/۱ درصد) در رتبه هفتم جای گرفته‌اند. امام حسن مجتبی (ع)، امام جعفر صادق (ع)، امام محمد تقی (ع) و امام علی نقی (ع) هر کدام با ۵ عنوان شعر در رتبه هشتم اشعار سروده شده جای گرفته‌اند. بقیه امامان و منسوبین به آنان، با فراوانی‌های اندک در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند. دو عنوان شعر با موضوع چهارده معصوم (علیهم السلام) به صورت کلی به فضایل و کرامات چهارده معصوم (ع) پرداخته است.

اشعار منتشره در حوزه اخلاق، در سه گروه اخلاق «فردی»، «اجتماعی» و «خانوادگی» تقسیم‌بندی شده‌اند که جدول زیر داده‌های آن را نشان می‌دهد:

جدول ۵: توزیع فراوانی موضوعات اشعار اخلاقی

اخلاق خانوادگی			اخلاق اجتماعی			اخلاق فردی		
درصد	فراوانی	موضوع	درصد	فراوانی	موضوع	درصد	فراوانی	موضوع
۱۰۰	۲	احسان و احترام به پدر و مادر	۱۶/۸	۳	دوست خوب	۱۵/۸	۶	علم و آگاهی
-	-	-	۱۶/۸	۳	نیکی کردن به دیگران	۷/۹	۳	توکل به خدا
-	-	-	۱۱/۲	۲	دوست بد	۷/۹	۳	اندیشیدن قبل از انجام عمل
-	-	-	۱۱/۲	۲	احترام به همسایه	۵/۳	۲	صبر
-	-	-	۵/۵	۱	رأفت به دیگران	۵/۳	۲	قناعت
-	-	-	۵/۵	۱	مشورت کردن با دیگران	۵/۳	۲	اعتدال
-	-	-	۵/۵	۱	عیب پوشی دیگران	۵/۳	۲	خوش اخلاقی
-	-	-	۵/۵	۱	یاری به دیگران	۵/۳	۲	عبادت
-	-	-	۵/۵	۱	اتحاد و وحدت	۵/۳	۲	راستی و راستگویی
-	-	-	۵/۵	۱	امانت داری	۵/۳	۲	تمیزی و پاکیزگی
-	-	-	۵/۵	۱	وفای به عهد	۲/۶	۱	تنبلی
-	-	-	۵/۵	۱	احترام به سالخوردگان	۲/۶	۱	غنیمت شمردن فرصت

اخلاق خانوادگی			اخلاق اجتماعی			اخلاق فردی		
-	-	-	-	-	-	۲/۶	۱	شکر گذاری
-	-	-	-	-	-	۲/۶	۱	کم خوری
-	-	-	-	-	-	۲/۶	۱	سلام کردن
-	-	-	-	-	-	۲/۶	۱	شجاعت و شهامت
-	-	-	-	-	-	۲/۶	۱	تکبر
-	-	-	-	-	-	۲/۶	۱	خودسازی
-	-	-	-	-	-	۲/۶	۱	خودپسندی
-	-	-	-	-	-	۲/۶	۱	ایثار
-	-	-	-	-	-	۲/۶	۱	مکر و حيله
-	-	-	-	-	-	۲/۶	۱	بخشندگی و سخاوت
۱۰۰	۲	جمع	۱۰۰	۱۸	جمع	۱۰۰	۳۸	جمع

همان طور که داده‌های «جدول ۵» نشان می‌دهد، از مجموع ۶۷۲ شعر سروده شده، ۵۸ عنوان (۸/۶ درصد) به موضوع اخلاق اختصاص یافته‌است که از این تعداد، ۶۵/۶ درصد از اشعار اخلاقی، به بیان مباحث اخلاق فردی پرداخته‌اند. مباحث اخلاق اجتماعی با ۳۱ درصد در رتبه دوم قرار گرفته‌است. فقط دو عنوان شعر در خصوص احسان و احترام به پدر و مادر (اخلاق خانوادگی) سروده شده‌است. در بحث اخلاق فردی، اهمیت علم و آگاهی با ۶ عنوان ظاهر شدن در اشعار، در رتبه اول قرار گرفته‌است. توکل به خداوند و اندیشیدن قبل از انجام عمل، هر کدام با ۳ عنوان، رتبه دوم اشعار در خصوص اخلاق فردی را به خود اختصاص داده‌اند. در حوزه اخلاق اجتماعی، دوست خوب و نیکی کردن به دیگران با ۳ بار ظاهر شدن در رتبه اول قرار گرفته‌اند. در اخلاق خانوادگی، احسان و احترام به پدر و مادر ۲ بار در اشعار ظاهر شده‌اند.

در خصوص بررسی وقایع خاص اسلام، داده‌های «جدول ۶» تهیه شده‌است:

جدول ۶: توزیع فراوانی اشعار مربوط به وقایع خاص

نام واقعه	فراوانی	درصد فراوانی معتبر	درصد فراوانی تجمعی
واقعه عاشورا	۳۱	۱۶/۸	۱۶/۸
خطبه‌های پیامبر در روز غدیر خم	۲۲	۱۱/۹	۲۸/۷
خطبه‌های پیامبر در مورد پروردگار بی‌همتا	۱۱	۶	۳۴/۷
خطبه‌های پیامبر در مورد اهمیت خواندن قرآن و عمل به دستورات آن	۱۱	۶	۴۰/۷
خطبه‌های پیامبر(ص) درباره حضرت مهدی(عج)	۱۱	۶	۴۶/۷
خطبه‌های حضرت فاطمه در مقام حضرت محمد(ص) (خطبه فدکیه)	۱۰	۵/۴	۵۲/۱
خطبه‌های حضرت فاطمه در مقام حضرت علی(ع) (خطبه فدکیه)	۱۰	۵/۴	۵۷/۵
خطبه‌های حضرت فاطمه در مورد اصول دین و فروع دین (خطبه فدکیه)	۱۰	۵/۴	۶۲/۹
خطبه‌های حضرت فاطمه در مورد مصایب و جسارت‌هایی که به آن حضرت شده است (خطبه فدکیه)	۱۰	۵/۴	۶۸/۳
خطبه‌های حضرت فاطمه در مقام پروردگار بی‌همتا (خطبه فدکیه)	۱۰	۵/۴	۷۳/۷
خطبه‌های حضرت فاطمه در مورد اهمیت خواندن قرآن (خطبه فدکیه)	۱۰	۵/۴	۷۹/۱
شهادت حضرت علی(ع)	۱۰	۵/۴	۸۴/۵
مبعث پیامبر اکرم(ص)	۷	۳/۸	۸۸/۳
تولد امام زمان(ع) نیمه شعبان	۵	۲/۷	۹۱
میلااد حضرت فاطمه(س)	۳	۱/۶	۹۲/۶
شهادت حضرت فاطمه(س)	۲	۱/۱	۹۳/۷
میلااد پیامبر اکرم(ص)	۲	۱/۱	۹۴/۸

نام واقعه	فراوانی	درصد فراوانی معتبر	درصد فراوانی تجمعی
میلاد حضرت علی(ع)	۲	۱/۱	۹۵/۹
غدیر خم	۲	۱/۱	۹۷
رحلت حضرت محمد(ص)	۱	۰/۶	۹۷/۶
شهادت امام حسن مجتبی(ع)	۱	۰/۶	۹۸/۲
ولادت امام حسن عسکری(ع)	۱	۰/۶	۹۸/۸
جنگ ذات السلاسل	۱	۰/۶	۹۹/۴
شق القمر پیامبر(ص)	۱	۰/۶	۱۰۰
جمع	۱۸۴	۱۰۰	

برابر داده‌های «جدول ۶»، پس از موضوع ائمه (علیهم السلام) و منسوبین به آنان، موضوع وقایع خاص با ۱۸۴ عنوان (۲۷/۴ درصد) در رتبه دوم موضوعات اشعار دینی جای گرفته که از این تعداد، واقعه عاشورا با ۳۱ بار ظاهر شدن (۱۶/۸ درصد) بیشترین آثار این گروه را به خود اختصاص داده است. خطبه‌های پیامبر در روز غدیر خم با ۲۲ عنوان (۱۱/۹ درصد) حائز رتبه دوم است. خطبه‌های پیامبر در مورد پروردگار بی‌همتا، آیات قرآن و حضرت مهدی (عج) هر کدام با ۱۱ عنوان در مکان سوم جای گرفته‌اند. خطبه‌های فدکیه حضرت فاطمه (س) در مورد (مقام پروردگار بی‌همتا، آیات قرآن، مقام پیامبر (ص)، مقام حضرت علی (ع)، مصایب و جسارت‌هایی که به حضرت شده، اصول و فروع دین) هر کدام با ۱۰ عنوان رتبه‌های بعدی را به خود اختصاص داده‌اند. مباحثی چون: شهادت حضرت علی (ع) با ۱۰ عنوان (۵/۴ درصد)، مبعث پیامبر اکرم (ص) با ۷ عنوان (۳/۸ درصد)، تولد امام زمان (عج) با ۵ عنوان (۲/۷ درصد)، میلاد حضرت فاطمه (س) با ۳ عنوان (۱/۶ درصد) در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند. شهادت حضرت فاطمه (س)، میلاد پیامبر اکرم (ص)، میلاد حضرت علی (ع) و واقعه غدیر خم هر کدام با ۲ عنوان در اشعار ظاهر شده‌اند. دیگر مباحث مانند: رحلت حضرت محمد (ص)، شهادت امام حسن مجتبی

(ع)، ولادت امام حسن عسکری (ع)، جنگ ذات‌السلاسل و شق‌القمر پیامبر (ص) با یکبار ظاهر شدن در انتهای جدول فراوانی قرار گرفته‌اند.

«جدول ۷»، داده‌های آماری اشعار مربوط به اصول و فروع دین را نمایش می‌دهد:

جدول ۷: توزیع فراوانی اشعار در خصوص موضوع اصول و فروع دین

مؤلفه‌ها	فراوانی	درصد فراوانی	
توحید	۴	۵۰	اصول دین
معاد	۱	۱۲/۵	
عدل	۱	۱۲/۵	
نبوت	۱	۱۲/۵	
امامت	۱	۱۲/۵	
جمع	۸	۱۰۰	
مؤلفه‌ها	فراوانی	درصد فراوانی	
نماز	۱۹	۵۹/۳	فروع دین
روزه	۲	۶/۳	
تولی	۲	۶/۳	
جهاد	۲	۶/۳	
حج	۲	۶/۳	
زکات	۱	۳/۱	فروع دین
خمس	۱	۳/۱	
امر به معروف	۱	۳/۱	
نهی از منکر	۱	۳/۱	
تبری	۱	۳/۱	
جمع	۳۲	۱۰۰	

همان‌طور که داده‌های «جدول ۷» نشان می‌دهد، از مجموع ۶۷۲ شعر سروده شده، ۸ عنوان شعر در بیان مفاهیم مربوط به اصول دین برای مخاطبان کودک و نوجوان سروده شده‌است. توحید با ۴ عنوان (۵۰ درصد) در رتبه نخست، معاد، عدل، نبوت و امامت هر کدام با ۱ عنوان در جایگاه بعدی قرار گرفته‌اند. موضوع فروع دین با ۳۲ مورد فراوانی در بین موضوعات اشعار در رتبه پنجم قرار گرفته‌است. داده‌ها، گویای آن است که نماز با ۱۹ عنوان (۵۹/۳ درصد) در رتبه نخست، و روزه، تولی، جهاد و حج هر کدام با ۲ عنوان در رتبه دوم قرار گرفته‌اند. زکات، خمس، امر به معروف، نهی از منکر و تبری هر کدام با ۱ عنوان در رتبه آخر قرار گرفته‌اند.

۴. بحث و بررسی

یافته‌ها در خصوص موضوع‌های اشعار، نشان می‌دهد که فضایل و کرامات ائمه و منسوبین به آنان با ۲۷۸ عنوان (۴۱/۳ درصد) بیشترین اشعار را به خود اختصاص داده‌است. نتایج به دست آمده با پژوهش محمدی که با عنوان مفاهیم دینی در داستان‌های کودکان و نوجوانان (۱۳۸۹) انجام شده، همسو نیست؛ چراکه یافته‌های او نشان می‌دهد، سرگذشت پیامبران در حیطه داستان حائز رتبه اول است و این تفاوت نگرش بین نگاه داستان‌نویس و شاعر را در این زمینه می‌رساند. همچنین نتایج پژوهش حاضر با یافته‌های پژوهش عباسپور نوغانی (۱۳۸۶) تا حدودی همسو است. این پژوهش به بررسی انتقادی اشعار دینی کودک و نوجوان در دهه هفتاد پرداخته‌است. موضوعاتی که در این پژوهش در آن دهه حائز رتبه اول تا سوم شده‌است، به شرح زیر می‌باشد: بزرگان دینی با ۹۵ عنوان در رتبه اول، احکام و عبادات دینی با ۵۷ عنوان در رتبه دوم و اشعار مربوط به خداوند با ۳۶ عنوان در رتبه سوم قرار گرفته‌است. این خود شاهدهی است که دیدگاه داستان‌نویس و شاعر در این مقوله با هم متفاوت است. طبق نتایج تحقیق نظر آهاری، موضوعات خدا، ائمه، قرآن و نماز از جمله موضوعات جدی و مهم شعر کودک و نوجوان ما شمرده می‌شوند، اما شاعران ما عموماً به شکلی عاطفی و احساسی به این موضوعات می‌پردازند (نظر آهاری، ۱۳۷۹: ۱۴). لذا، نگاه

شاعران نباید در حد توصیف و احساس باقی بماند. شاعر باید نگاه فلسفی و عمیق‌تری در اشعار خود داشته باشد تا کودک و نوجوان را به تفکر وادارد.

باینتر، در خصوص آموزش مفاهیم دینی به کودکان و نوجوانان معتقد است که «مفاهیم دینی باید بتواند معلومات معینی را درباره دین ارائه نماید و نقش دین در زندگی و جامعه را برای کودک و نوجوان تبیین نماید. آموزش دینی به کودکان و نوجوانان تنها بیان معنویات و آشنا کردن آن‌ها با داستان‌ها و ادبیات مذهبی نیست. بلکه ارائه مفاهیم دینی برای گروه‌های سنی «ب»، «ج»، «د» و «ه» باید همگام با توانایی درک و قضاوت نقادانه از جانب آن‌ها باشد. لذا، وظیفه دست‌اندرکاران آموزش دینی کودکان بسیار پیچیده است» (باینتر، ۱۳۸۷: ۱۳۶).

اختصاص دادن ۶۸/۷ درصد از اشعار به معرفی فضایل و کرامات ائمه (علیهم‌السلام) و منسوبین به آنان و حوادث مذهبی که در طول تاریخ به وجود آمده، شاعران را به عنوان یک تاریخ‌نگار نشان داده است. اسپید معتقد است: «که سروده‌های مذهبی باید به معرفی امامان، شرح حال زندگی آنان و حوادث مذهبی که در طول تاریخ پیش آمده‌اند، پردازند. همچنین شاعر باید مسائل اعتقادی کودکان نظیر: شناخت خداوند، اصول دین و احکام و عباداتی که مورد نیاز آن‌ها است را در قالب یک قصه یا داستان نقل کند تا ذهن کنجکاو کودک را به سوی خود کشانده و به این صورت به هدف مورد نظر خود برسد» (اسپید، ۱۳۸۸: ۶۸).

یافته‌ها در خصوص موضوع «امامان و منسوبین به آنان» نشان می‌دهد، اشعاری که در نعت و منقبت امام مهدی (عج) سروده شده (۴۸/۹ درصد)، نسبت به سایر ائمه، چشمگیرتر است. در پژوهشی که سنگری و ارشادی فر (۱۳۹۳) با موضوع «بررسی درون مایه شعر کودک دهه هشتاد» انجام داده‌اند نیز یافته‌ها نشان می‌دهد که امام زمان (عج) بیشترین سروده‌ها را به خود اختصاص داده است و این می‌نماید که در دیدگاه شاعران ما، امام زمان (عج)، به عنوان شاهدی حیّ و حاضر نمودی بارز دارد و نیز آموزه‌های دینی ما آن حضرت را به عنوان منجی عالم بشریت و فروغی تابناک در روزگار سیاهی‌ها معرفی نموده و معلّم و متعلّم و شاعر و کودک هر دو به این حقیقت زنده، رویکردی قلبی و ایمانی

دارند و شاعر نیز به عنوان زبان گویای مردم درباره شخص و شخصیتی می‌سراید که در دل کودکان جایگاهی نمایان دارد؛ جایگاهی که با خون عجین شده و با جان به‌در رود. از نقاط بارز یافته‌های این بخش، کمبود اشعار منتشره در خصوص زندگینامه و فضایل امامانی چون: امام سجاد، امام حسن مجتبی، امام جعفر صادق، امام محمد تقی و امام محمدنقی (علیهم‌السلام) در مقایسه با سایر امامان است. یافته‌های منتصب مجابی (۱۳۷۹: ۹۴) نشان می‌دهد که علاقه‌مندی دانش‌آموزان به مطالعه آثار درباره زندگی امام هادی (ع) در رتبه‌ی ۱۷ قرار گرفته‌است. مجابی این عدم علاقه‌مندی را ناشی از عدم شناخت بچه‌ها از آن امامان می‌داند و معتقد است که جامعه نسبت به معرفی ائمه معصومین (ع) به نوجوانان کوتاهی کرده‌است.

تمرکز اشعار بر روی فضایل و کرامات امامان و معصومین (ع) اشاره به اطلاعات مداری به جای احساس مداری در سرودن اشعار دارد. حجوانی، معتقد است که «کتاب مذهبی کتابی نیست که اطلاعات مذهبی ارائه کند؛ ارائه اطلاعات مذهبی به جای پرورش حس مذهبی و ایمان و باور فقط سواد مذهبی را بالا می‌برد» (حجوانی، ۱۳۷۸: ۴۰). از این‌رو، سروده‌های شاعران، باید لذت‌آفرینی و لذت بخشی را مورد توجه قرار دهند تا علاقه‌مندی به مطالعه را در کودکان بوجود آورد.

وقایع خاص دومین گروه از اشعار دینی هستند که توانسته‌اند با ۱۸۴ عنوان در رتبه دوم موضوعات اشعار دینی قرار گیرند. یافته‌ها در این خصوص نشان می‌دهد که واقعه عاشورا با ۳۱ عنوان شعر (۱۶/۸ درصد) بیشترین فراوانی را نسبت به سایر عناوین داشته‌است. منظومه‌های دینی، روایات تاریخی مختلف را بیان می‌کنند. روایت‌هایی از قبیل ستیزهای دینداران حقیقی با متظاهرين، سخنرانی‌های بزرگان در مقاطع خاص، ولادت بزرگان دینی، شهادت بزرگان دینی و... حماسه عاشورا از برجسته‌ترین این روایت‌هاست.

موضوع خداوند حساس‌ترین و مهم‌ترین مفهومی است که باید به کودکان آموزش داد؛ چراکه شناخت درست خداوند سبب می‌شود کودکان او را دوست بدارد و به آنچه او دوست دارد عشق بورزد. بررسی این مهم در اشعار دینی نشان می‌دهد که شاعران بیشتر به

توصیف «صفات» و «نشانه‌های خداوند» (۸۱/۲ درصد) پرداخته‌اند. نتایج تحقیق زارع‌پور که در سال (۱۳۹۱) با عنوان بررسی مفهوم خداوند در شعر کودک و نوجوان ایران انجام شد نیز نشان می‌دهد که خداشناسی با استفاده از بیان صفات خداوند بیشترین سروده‌ها را به خود اختصاص داده است. بنابراین، نتایج این پژوهش، با تحقیق زارع‌پور همسو است. چگونگی طرح و بیان مسائل دینی از قبیل خداوند، یکی از مباحث مهم در تعلیم و تربیت کودکان است. بسیار مهم است که این مفاهیم، به شیوه‌ای برای کودک، توصیف و معرفی شوند که اولاً برای او قابل درک باشند و ثانیاً آن مفهوم انتزاعی تحریف نشود. سیدآبادی معتقد است که «مخاطبان شعر کودک به لحاظ تجربه‌ها و دانش ذهنی، دیرتر از بزرگسالان می‌توانند مفاهیم انتزاعی را درک کنند و ضرورت دارد این مفاهیم متناسب با زبان و ذهن آنان باشد» (سیدرضایی و حسنی، ۱۳۹۰: ۸۲).

«اخوی» یکی از روانشناسان کودک معتقد است که «اگرچه کودک خدا را بالاتر از همه چیز می‌داند، اما هنوز خدا را مانند انسان‌ها می‌پندارد؛ موجودی که دست و پا دارد؛ راه می‌رود و سخن می‌گوید. حتی ممکن است در خیال خود خداوند را در خانه‌ای ببیند که مهمانی دارد و در زمان مقرر غذا می‌خورد یا می‌خوابد. خدا را دارای احساساتی چون خوشحالی و ناراحتی، عصبانیت و آرامش می‌پندارد» (اخوی، ۱۳۹۴: ۲۴). به طور مثال، جعفر ابراهیمی (شاهد) در سروده خود، خداوند را با ویژگی‌های انسان‌گونه به تصویر کشیده است:

«خدا، خدای خوبم! / خدای مهربونم! / می‌خوام پیام به خونه‌ت / یه شب پیشت بمونم /
اگر پیام پیش تو / برات یه هدیه دارم / خودت که خوب می‌دونی / چه هدیه‌ای می‌آرم!»
(جعفر ابراهیمی، ۱۳۹۳: ۱۷).

یافته‌ها در خصوص موضوع اخلاق نشان می‌دهد که اخلاق فردی با ۳۸ مورد بیشترین سروده‌ها را به خود اختصاص داده است. اخلاق اجتماعی با ۱۸ مورد و اخلاق خانوادگی با ۲ مورد، رتبه‌های دوم و سوم را به خود اختصاص داده‌اند. عدم رعایت سلسله مراتب اخلاق از نکات قابل ذکری است که به چشم می‌خورد. به نظر می‌رسد کودکان و

نوجوانان، ابتدا باید با وظایف و مسئولیت‌های فردی خود آشنا شوند (اخلاق فردی) و سپس با وظایف و مسئولیت‌های خود، در قبال خانواده آشنا گردند تا برای ورود به اجتماع، آمادگی‌های لازم را کسب نمایند که این بُعد از مفاهیم اخلاقی از زاویه دید شاعران، مغفول مانده است. کیانوش یکی از محققان برجسته ادبیات کودک و نوجوان، هدف شاعر را از سرودن اشعار اخلاقی، آموزش نکته‌ای تربیتی و ممتاز کردن آن نکته از سایر موارد ذکر می‌کند. او معتقد است «از آن جا که نصیحت و پند و اندرزهای مستقیم، اغلب برای کودکان ملال آور و خسته کننده است، نتیجه‌ای مثبت به همراه نخواهد داشت؛ لذا سروده‌های اخلاقی در راستای چنین هدفی خلق می‌شوند» (کیانوش، ۱۳۷۹: ۱۷۱).

یافته‌ها در خصوص موضوعات اشعار دینی نشان می‌دهد که شاعران به صورت یکسان به موضوعات دینی نپرداخته‌اند و در برخی از موضوعات مثل: پیامبران، اصول و فروع دین، اشعار خیلی کمی سروده شده است.

پس از بررسی اشعار مشخص شد که حضرت محمد (ص) با ۱۶ عنوان (۸۰ درصد)، بیشترین اشعار را به خود اختصاص داده‌اند. بعد از حضرت رسول (ص)، حضرت آدم با ۲ عنوان، حضرت نوح و حضرت هود هر کدام با ۱ عنوان در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند. پژوهشی که سنگری و ارشادی فر (۱۳۹۳) با موضوع بررسی درون‌مایه شعر کودک در دهه هشتاد انجام دادند، نشان می‌دهد که در میان مضامین دینی از مجموع ۱۹۱ شعر، پرداختن به شخصیت‌های پیامبر اکرم (ص) با ۴۶/۷ درصد بالاترین رتبه را داشته است. اهمیت پرداختن به موضوع پیامبران بویژه حضرت رسول در دهه هشتاد بیشتر مورد توجه قرار گرفته است. از نقاط بارز یافته‌های این بخش، می‌توان به عدم توازن در تولیدات شاعران به زندگانی پیامبران اشاره کرد؛ به طوری که هیچ اثری در خصوص پیامبرانی چون: حضرت موسی (ع)، حضرت عیسی (ع)، حضرت یعقوب (ع) و... منتشر نشده است. لذا، جا دارد شاعران این مورد را مد نظر قرار دهند و اشعار بیشتری درباره زندگی حضرت رسول و دیگر پیامبران اولوالعزم منتشر نمایند.

پس از بررسی اشعار، مشخص شد که شاعران در ۴۰ عنوان شعر، مضامین مربوط به اصول و فروع دین را بیان نموده‌اند. در موضوع اصول دین ۸ عنوان شعر سروده شده که توحید با ۴ عنوان در رتبه نخست قرار گرفته است. دیگر مباحث مانند: معاد، عدل، نبوت و امامت هر کدام با ۱ عنوان در جایگاه بعدی قرار گرفته‌اند. در پژوهشی که رنجبر زینلی صالح آباد در سال (۱۳۹۳) بر روی کتاب‌های شعر کودکان گروه‌های سنی «الف» و «ب» در دهه هشتاد انجام داد، مشخص شد که بیشترین اشعار سروده شده مربوط به بُعد اعتقادی و دارای مضامین خداشناسی هستند و کمترین اشعار در زمینه عدل الهی و معاد بوده است. با توجه به اهمیت اصول دین در نظام عقیدتی اسلام، انتظار می‌رود که شاعران کودک و نوجوان بیشتر به این عرصه روی آورند. تعداد اشعاری که در زمینه فروع دین توسط شاعران خلق شده، ۳۲ مورد است که از این میان، مبحث نماز در شعر شاعران از جایگاه ویژه و ممتازی برخوردار است که این موضوع می‌تواند ناشی از تأکیدات قرآن کریم، احادیث نبوی و ائمه معصومین (علیهم‌السلام) نسبت به مسئله نماز و جایگاه ویژه آن در اسلام باشد. یافته‌های پژوهش حاضر با نتایج پژوهش محمدی (۱۳۸۹) نیز همسو هست. در پژوهش محمدی نیز اصول و فروع دین در داستان‌های دینی کودکان و نوجوانان (۸ عنوان در زمینه فروع دین و ۱۳ عنوان در زمینه اصول دین) جایگاه بسیار ناچیزی دارد. از آنجا که مخاطبان دختر از سن ۹ سالگی و مخاطبان پسر از سن ۱۵ سالگی به سن تکلیف می‌رسند، لازم است که این دو موضوع بیشتر مورد توجه دست‌اندرکاران ادبیات کودکان و نوجوانان قرار گیرد.

نتیجه‌گیری

تولید شعر در مقایسه با دیگر حوزه‌های ادبیات کودک (داستان و غیر داستان) متناسب با درک و نیاز کودک و نوجوان آگاه امروزی، کاری بس دشوار است. شعر کودک و نوجوان، از گونه شعرهای مفهومی و مخاطب‌مدار است که دایره شمول مفاهیم و مضامین آن به پهنای زندگی و تخیل کودکان و نوجوانان است. از مهمترین ویژگی‌های این نوع ادبیات، عاطفه، تخیل، حس کنجکاوی، موسیقی و شادی است. شاعران زیادی بعد از مشروطه و در طی این قرن تلاش کرده‌اند و بر رونق آن افزوده‌اند؛ ولی هنوز بین آثار موجود و آنچه باید باشد، شکافی ملموس به چشم می‌خورد. شاعر، نباید کودک را در جهان پیرامون او ببیند، بلکه می‌بایست جهان پیرامون و هرچه در او هست را از زوایه چشم کودک اندیشمند امروزی بنگرد و به او کمک کند تا جهانی پُر از صلح و دوستی را بنا نهاد.

شعر گفتن برای کودکان برخلاف نظر اکثر دست‌اندرکاران این رشته، از امور سهل و ممتنع نیست، بلکه کاری بس دشوار است. زیرا، در شعر کودک محدودیت‌های واژگان، موضوع، وزن و فضا سازی، دست شاعر را می‌بندد. ذهن کودک نسبت به بزرگسال از نظر دایره واژگان محدود و موضوع عشق و عرفان که عمده موضوع شعر بزرگسال است، برای کودک معنا و مفهومی ندارد. وزن شعرها، بیشتر وزن نو یا از پایه‌های کوتاه عروض کهن است. فضای شعر، شاد و ریتمیک است و در مباحثی مثل جنگ و مرثیه نیز باید چشمه امیدی در شعر وجود داشته باشد که فضای سنگین و غمگین پر شعر حاکم نباشد. قالب عمده شعر کودک، چهارپاره، مثنوی، غزل و شعر نو است. شاعر، علاوه بر این که به سرگرمی و لذت کودک توجه می‌کند، باید به جای مادر، پدر، آموزگار و... به رشد و پرورش کودک و آموزش او نیز پردازد.

دامنه موضوعات شعر کودک بسیار گسترده و متنوع است. هر چیزی از مفاهیم انتزاعی و عاطفی گرفته تا طبیعت و جامعه و مناسبات انسانی و محیط و اشیاء پیرامون و

طبیعت بی‌جان و... می‌تواند موضوع شعر کودک قرار گیرد. علاوه بر این، شعر کودک به عنوان ابزاری برای تعلیم و تربیت و آموزش به کار می‌رود. از دیر باز نقش آموزشی و تربیتی برای شعر قائل بوده‌اند. این نقش تربیتی شعر بویژه برای کودکان و نوجوانان مورد تأکید بوده است. در واقع شعر کودک، یکی از ابزارهای انتقال فرهنگ به نسل بعد است و بنابراین، نمی‌تواند خالی از پیام و اندیشه باشد.

پی نوشت

- با توجه به یافته‌های پژوهش، برای شاعران دینی در عرصه ادبیات کودک و نوجوان پژوهش بر روی موضوعات ذیل پیشنهاد می‌گردد:
- با توجه به کمبود اشعار در خصوص بهره‌گیری از آیات قرآن، پیشنهاد می‌گردد، شاعران، اشعار متعددی را با بهره‌گیری از آیات و سوره‌های قرآن برای مخاطبان بسرایند، تا کودکان و نوجوانان بیشتر با این اثر گرانبها و کلام دلنشین خداوندی، آشنا شوند.
  - با توجه به کمبود اشعار در خصوص بهره‌گیری از احادیث، پیشنهاد می‌گردد، شاعران با بهره‌گیری از احادیث به جا مانده از پیامبر (ص) و ائمه (علیهم‌السلام)، مضامین اخلاقی و دینی را به صورت شعر آموزش دهند. اینگونه آموزش سبب می‌شود که کودکان و نوجوانان با سیره حضرت رسول (ص) و امامان (علیهم‌السلام) آشنا گردند و سیرت و روش ایشان را الگوی خود در زندگی قرار دهند.
  - با توجه به کمبود اشعار منتشره در خصوص فضایل و کرامات پیامبران، پیشنهاد می‌گردد، شاعران اشعاری را در خصوص زندگینامه و فضایل این پیشوایان و رسولان دین تولید و در اختیار علاقه‌مندان قرار دهند.
  - با توجه به کمبود اشعار منتشره در خصوص زندگینامه و فضایل امامانی چون: امام سجاد، امام حسن مجتبی، امام جعفر صادق، امام محمد تقی و امام محمد تقی (علیهم‌السلام) در مقایسه با سایر امامان، پیشنهاد می‌شود شاعران اشعار بیشتری را در خصوص زندگینامه و فضایل این گروه از امامان بسرایند و در اختیار علاقه‌مندان قرار دهند.
  - با توجه به کمبود اشعار در خصوص فضایل حضرت خدیجه (س)، حضرت زینب (س) و حضرت معصومه (س) و ضرورت بیان نقش‌های تربیتی، دینی، عاطفی و اجتماعی آنان در جهت ارائه الگوی مناسب برای دختران نسل جوان، پیشنهاد می‌شود شاعران اشعاری در این خصوص سروده و در اختیار علاقه‌مندان قرار دهند.
  - با توجه به کمبود آثار منتشره در زمینه‌های اصول و فروع دین، پیشنهاد می‌شود شاعران تولید اشعار در خصوص مباحث اعتقادی اسلام را در اولویت کاری خود قرار دهند.

منابع و مآخذ

۱. ابراهیمی، جعفر. (۱۳۹۳). **از آسمون تا اینجا: هدیه**. گردآورنده بابک نیک‌طلب. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
۲. اخوی، ابراهیم. (۱۳۹۴). **خدا در زندگی کودکان: بررسی زندگی معنوی کودکان**. قم: موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره).
۳. اسپید، ندا. (۱۳۸۸). **قصه منظوم و جایگاه آن در ادبیات کودک**. تهران: ترفند.
۴. اسرار، مصطفی. (۱۳۸۰). «آسیب‌شناسی تربیت دینی در آموزش و پرورش از منظر مفاهیم اخلاقی». **مجموعه خلاصه مقالات همایش آسیب‌شناسی تربیت دینی در آموزش و پرورش**. تهران: دفتر همکاری مشترک سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، جهاد دانشگاهی.
۵. باهنر، ناصر. (۱۳۷۸). **آموزش مفاهیم دینی همگام با روانشناسی رشد**. تهران: سازمان تبلیغات اسلامی.
۶. حجوانی، مهدی. (۱۳۷۸). «سرانجام بچه‌ها خدا را برمی‌گردانند». **پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان**. شماره ۱۸. صص: ۱۳-۲.
۷. رنجبر زینلی صالح‌آباد، فاطمه. (۱۳۹۳). **تفکر مذهبی در شعر کودکان گروه‌های سنی الف و ب در دهه هشتاد**. پایان‌نامه کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی. دانشگاه ولیعصر (عج): دانشکده ادبیات و علوم انسانی.
۸. زارع‌پور، پریشان. (۱۳۹۱). **بررسی مفهوم خدا در شعر کودک و نوجوان ایران با تکیه بر آثار شاعران برجسته دوران انقلاب اسلامی**. پایان‌نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه علامه طباطبایی: دانشکده زبان و ادبیات فارسی.
۹. سنگری، محمدرضا و ارشادی‌فر، رضا. (۱۳۹۳). «درون مایه شعر کودک در دهه هشتاد». **رشد آموزش زبان و ادب فارسی**. شماره ۱۱۲. صص: ۴۴-۵۱.
۱۰. سهراب، معصومه. (۱۳۷۲). **ملاک‌های ارزشیابی کتاب‌های کودکان و نوجوانان**. تهران: شورای کتاب کودک.
۱۱. سیدرضایی، طاهره و حسنی، طاهره. (۱۳۹۰). «تجلی خدا در شعر کودک و نوجوان». **مجله کتاب ماه کودک و نوجوان**. شماره ۱۵ (۱۷۱). صص: ۷۹-۸۷.

۱۲. شعبانی، اسدالله. (۱۳۷۴). «شکل و ساختار شعر کودک». **پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان**. شماره ۱۲ (۲). صص: ۲۹-۲۲.
۱۳. شکرالله‌زاده، سودابه و خوشبخت، فریبا. (۱۳۹۱). «بررسی راه‌های خداشناسی در کتاب‌های شعر کودک و نوجوان انتشارات کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان در سال‌های ۱۳۷۶ تا ۱۳۸۷». **فصلنامه تربیت اسلامی**. شماره ۷ (۱۵). صص: ۱۶۲-۱۳۵.
۱۴. عباسپور نوغانی، محبوبه. (۱۳۸۶). «بررسی انتقادی اشعار دینی کودک در دهه هفتاد (سه گروه سنی الف، ب، ج)». **کتاب ماه کودک و نوجوان**. شماره ۱۰ (۴-۶). صص: ۸۰-۷۲.
۱۵. علی‌پور، منوچهر. (۱۳۷۷). **آشنایی با ادبیات کودکان**. تهران: فردوس.
۱۶. کائید، مژگان و تفضلی، محمد صادق (۱۳۹۳). «بازتاب اخلاق و تربیت اسلامی در شعر معاصر کودک کتابهای فارسی دوره ابتدایی». **مجموعه مقالات کنگره بین‌المللی فرهنگ و اندیشه دینی**. بوشهر: مرکز راهبری مهندسی فرهنگی شورای فرهنگ عمومی.
۱۷. کیانوش، محمود. (۱۳۷۹). **شعر کودک در ایران**. تهران: آگاه.
۱۸. محمدی، مهدی. (۱۳۸۹). **بررسی مفاهیم دینی در کتابهای داستانی کودکان و نوجوانان در ایران بین سال‌های ۱۳۸۰-۱۳۸۹**. پایان‌نامه دکتری. تهران: دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات.
۱۹. _____ (۱۳۹۱). «تحقیقات تحلیل محتوا در ادبیات کودکان و نوجوانان ایران از سال ۱۳۹۰-۱۳۵۳». **تحقیقات اطلاع‌رسانی و کتابخانه‌های عمومی**. شماره ۱۹ (۱). صص: ۱۳۳-۱۱۱.
۲۰. منتصب مجابی، حسن. (۱۳۷۹). «گرایش موضوعی در کتابخوانی دانش‌آموزان دوره راهنمایی کرمانشاه». **فصلنامه کتاب**. شماره ۱۱ (۲). صص: ۴۸-۳۷.
۲۱. نظرآهاری، عرفان. (۱۳۷۹). «در شعر نوجوان ما گرگی در کمین نیست: بررسی موضوعی شعرهای ۱۶ شاعر کودک و نوجوان ۱۳۷۷-۱۳۶۰». **پژوهشنامه ادبیات کودک و نوجوان**. شماره ۲۱. صص: ۲۴-۳.
۲۲. هیوم، رابرت. (۱۳۶۹). **ادیان زنده‌ی جهان**. ترجمه عبدالرحیم گواهی. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

References

- Ebrahimi, Jafar. (2014). *From Heaven to Here: Gift*. Babak Niktalab (Compiler.). Tehran: Institute for the Intellectual Development of Children and Young Adults.
- Akhavi, Ibrahim. (2015). *God's Presence in the Children's Life: Investigating the Spiritual Life of Children*. Qom: The Imam Khomeini Educational Research Institute.
- Espid, Neda. (2009). *The Rhythmical Tale and Its Place in the Child's Literature*. Tehran: Tarfand.
- Asrar, Mostafa. (2001). Pathology of Religious Education from the Perspective of Moral Concepts in Education. *The Abstract Series of Pathology of Religious Education in Education*, 9-11, Tehran: Office of Co-operation for Research and Educational Planning, Academic Center for Education, Culture and Research.
- Bahonar, Naser. (1999). *Teaching Religious Concepts Consisted with Developmental Psychology*. Tehran: Islamic Development Organization, IR IRAN, International Publishing Company.
- Hajvani, M. (1999). Finally, Children will Return God. *Journal of Children and Young Adult Literature Research*, 18, 2-13.
- Ranjbar Zeynali Salehabad, Fatemeh. (2014). *Religious Thinking in Children's Poetry of the Age Group A and B in the Eighties*. Master Thesis of Persian language and Literature, Faculty of Literature and Humanities, Vali Asre University, Iran.
- Zare pour, Parnian. (2012). *Investigating the Concept of God in Iranians' Children and Adolescents Based on the Works of Prominent Poets of the Islamic Revolution Era*. Master Thesis, Faculty of Persian Language and Literature, Allameh Tabatabaei University, Tehran.
- Sangari, Muhammadreza, ErshadiFar, Reza. (2013). The Nature of Children's Poems in the Eighties. *Growth in Persian Language and Literature*, 112, 44-51.
- Sohrab, M. (1993). *Criteria of the Assessment of Children's and Adolescents' Books*. Tehran: The Council of Children's book.
- Sayyed Rezaei, Tahereh, Hassani, Tahereh. (2011). God's Manifestation in Children and adolescent Poetry. *Children and Adolescent Month Book*, 15/171, 78-79.
- Shabani, Asadullah. (1995). The Form and Structure of Children's Poetry. *Journal of Children and adolescent's Literature Research*, 12/2, 22-29.
- Shokrollah Zadeh, Sudabeh, Khoshbakht, Fariba. (2012). The Investigation of the ways of Theology in Poetry Books for Children and Adolescents Published by Children and Adolescents Intellectual Development Center among 1997-2008. *Islamic Educational Quarterly*, 7/15, 135-162.

- Abbas pour Nughani, Mahbobeh. (2007). Critical Review of Children's Religious Poems in the Seventies (Three Age Groups of A, B, & C). *Children and Adolescents' Month Book*, 10 /6-4, 72-80.
- Ali Pour, Manouchehr. (1998). *Familiarity with Children Literature*. Tehran: Ferdows.
- Kaid, Mozghan, Tafazoli, Muhammad Sadegh. (2014). Reflection of Islamic Ethics and Education in Contemporary Poetry of Elementary School Books. Abstract Series of the International Congress of the Religious Culture and Religion, (140-153). Bushehr: Center of Cultural Engineering of Public Culture CouncilIran.
- Kianoosh, Mahmud. (2000). *Children's Poems in Iran*. Tehran: Agah.
- Muhammadi, Mahdi. (2010). *The Study of Religious Concepts in Children's and Adolescents' Story Books in Iran among 2001-2010*. PHD Thesis, faculty of science and research, Islamic Azad University, Iran, Tehran.
- _____ . (2012). Content Analysis Research in Iranian Children's and Adolescent's Literature among 1974-2011. *Research on Informative Science and Public Libraries*, 19/1, 111-133.
- Montaseb, Mojabi Hassan. (2000). Subject Orientation in Kermanshah Secondary School Students' Book Reading. *Quarterly book*, 11/2 37-48.
- Nazar Ahari, Erfan. (2000). The Wolf is not Ambush in Our Adolescent's Poetry: Subjective Investigation of the Poems of Sixteen Children's and Adolescent's Poets among 1981-1998. *Children's and Young Adults' Literature Research*, 21, 3-24.
- Hiom, R. (1990). *World Religions*. Abdolrahim Ghovahi (Trans.). Tehran: Islamic Culture Publishing Office.